

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Identitás, szakma, gyönyörűség

– Csíkszeredai Régizene Fesztivál, 2007. július 15–22. –

Sok emberrel találkoztam már (akár saját koncertjeinken), akiknek örömmel feltehettem volna a kérdést: vajon mit jelent az, hogy *régizene*? Abban talán valamennyien egyetértenénk, hogy nem azonos a két szóba írt *régi zenével*, így közelebbi rokonságban áll a *népzene*, a *világzene* vagy a *rockzene* szavakkal, mintsem a *klasszikus zenével*. Beszélgetőtársaim aztán éppúgy mondtak volna megfoghatatlan, néha egymást kizáró dolgokat, mint valódi tapasztalataikat. Meglehet, hogy nem is tudnánk egységesen beszélni a régizenéről, hiszen a különböző zenetörténeti korok más-más előadói megközelítést igényelnek, s még ezeken belül is több irányzat alakult ki. Az, hogy már másfél évtizede felsőfokon is lehet Magyarországon régi hangszereket tanulni, egyértelműen jelzi ennek az előadói praxisnak a befogadását, felvállalását. Ez hatalmas áttörés a korábbi évtizedek hivatalos álláspontjához képest, amikor a régi művek előadását – ide érthetjük a barokk zene nagy részét is – épp csak megtűrte a komolyzenész társadalom, s az efféle muzsikálást szerette volna a műkedvelő zenélés rezervátumába terelni. Szerencsére a kiszorítódsi nem járt sikerrel, jóllehet politikai szempontok is szerepet kaptak (reakciónak mondott előadók lemezterveinek elfektetése stb.). Az 1970–80-as évek hazai inspirációi, így a *Camerata Hungarica*, a *Kecskés együttes*, az *Ars Renata* és mások példája nyomán nagyon sokan kezdtek muzsikálni: furulyákon, lanton, kobzon, gámbákon s kinek mije volt. A nehezen beszerezhető kották

**A *Musica Historica* koncertje
a szárhegyi Lázár-kastély lovagtermében**

© CCJH

© CCJH, Ádám Gyula fotói

Collegio Stravagante

és lemezek kézzől kézre jártak, a társulatok gyakran egymás feldolgozásait játszották, s állandó eszmecsere folyt a forrásokról, a technikai és művészi kérdésekről. A rendszerváltás óta viszont a műfaj nyugat-európai divathullámai és az akadémikus szemlélet szintén befolyásolja térségünk zenei életét. A magyarországi és erdélyi együttesek munkáját egyaránt e kettős hagyománytudat határozza meg, s gyakran vezet termékeny feszültséghez, kísérletezéshez, a kétféle elvárás nyomán kialakuló kompromisszumokhoz. Míg azonban Magyarországon máig nem jött létre olyan fesztivál, mely a szakma éves seregszemléjeként szolgálna (sok kisebb, virágzó kezdeményezés ellenére sem), Erdélyben idestova 30 éve valóban működik egy ilyen találkozó: a *Csíkszeredai Régizene Fesztivál*.

A fesztivált 1980 óta – néhány év kényszerpihenő kivételével – minden évben megrendezték; ha kellett, a „Megéneklünk, Románia” című, kötelező programnak álcázva. Régebben Hargita megye közgyűlése volt a legfőbb támogató, ám az utóbbi időben szerencsére egyre komolyabban részt vállal ebből Csíkszereda városa, a Thália Alapítvány, illetve külső szponzorok, köztük az Orange Romania, az Institut Français és a Bukaresti Magyar Kulturális Központ, valamint (egyelőre igen szerény mértékben) a Román Kulturális Minisztérium is. A jelenlegi szervezők, a Hargita Megyei Kulturális Központ igazgatónöje, *Karda Emese*, művészeti igazgatója, *László Ferenc* zenetörténész (Kolozsvár), valamint szaktanácsadói, *Mihail Ghiga* hegedűművész és *Radu Rădescu* (Bukarest) évek óta

sikerrel munkálkodnak azon, hogy ezt a rangos szakmai eseményt országos hírűvé, s amennyire csak lehet, nemzetközivé tegyék. Ebben nemcsak a külföldi vendégeknek lehet szerepe, hanem a műsorszerkesztésnek is.

A fesztivál története végigkíséri a régizenész társadalom változásait. A hőskornak számító 1980-as évek zenekarai (*Collegium Nagykároly, Barozda, Kájoni Consort, Juvenalis*), valamint a bukaresti Ady Endre Líceumban alakult *Lyceum Consort*, a kolozsvári fiatalokat tömörítő *Amaryllis Reneszánsz Táncegyüttes* és mások máig képviselik az alapító

© CCJH

A Jugendbachchor a csíksomlyói kegytemplomban

évek szellemiségét, a nagy, közös szakmai együttlétek igényét. Öröm volt idén is hallani őket, hiszen minden műsorukban megvillantják az erdélyi régizenélés alapjait: az identitást teremtő, társasági zenélés örömét. Ez épp azokkal a német, németalföldi vagy angol polgárokkal rokonítja őket, akik a XVI–XVII. században ugyanígy játszották vagy énekelték ezeket a darabokat vasárnap délutánonként, céhes vagy családi összejöveteleken. E családelmény nélkül sok régi mű óhatatlanul távolságot tartana a mai hallgatótól, viszont aki már látott ilyen előadást, pontosan megérezheti, mire szolgált és miként okozott örömet.

A színpad ugyanis a régizenélés leginkább elátkozott pontja, hiszen a manapság műsorra tűzött reneszánsz művek zömét soha nem hallgatták csendben és figyelemmel, hanem az ételhez-italhoz-miegyemáshoz hasonlóan élvezték, fogyasztották, de mindenképp *ismerték és igényelték*.

A „professzionális”, pontosabban akadémikus régizenélés jegyében egyre több barokk muzsika hangzik el a koncerteken. Bár megítélésükben nem vagyok igazán kompetens, annyi bizonyos, hogy kiváló előadókat hallhattunk változatos szóló- és kamarazenei műsorokkal, egyebek mellett a Monteverdi- és Telemann-évforduló tiszteletére. Sorukból kiemelkedik a kolozsvári *Erich Türk* csembalista-organista, *Béres*

Melinda hegedűművész, a külföldi vendégek közül *Laurence Cummings* csembalista-énekes, *Adrian Butterfield* hegedűművész és *Mary Collins* koreográfus; utóbbiak barokk „workshop”-ot tartottak Purcell *The Fairy Queen* című művének színpadra állításához. Az erdélyi régizenészek, például a *Csiki Kamarazenekar* szemmel láthatóan igényli a nyugati előadók (pl. *Ulrike Titze*) irányítását. Lehetetlen nem észrevenni a fesztiválon azt a törekvést, amely a reneszánsz zene korábbi túlsúlyát a nyugat-európai trendekhez és a klasszikus zene koncertfelfogásához közelebb álló barokk művek felé billenti, Magyarország és Közép-Európa zenei öröksége helyett pedig Nyugat nagybarokk természetét állítja középpontba (némi kárpótolva a román művészetpolitika korábbi mulasztásaiért). Aggodalomra mégsincs okunk, hiszen az ilyen folyamatok végén be szokott köszönten az egyensúly. A zenetörténet adatai még inkább megnyugtathatnak: az „összeurópai” barokk zene a XVIII. századi magyar kottás kéziratokban baráti jobbot nyújtott a helyi dallamcsaládoknak, mintegy átstilizálta őket, de nem kiszorításukra igyekezett. Hasonló jelenségeket figyelhetünk meg a lengyel, cseh, szlovák, angol és norvég muzsikában. Végül: mindig voltak erdélyi muzsikusok, akik értő kézzel nyúlnak a nyugati barokkhoz. A *Kájoni-kódex* (1687 előtt) valóságos kincsesára az olasz egyházi és világi muzsikának, 1757 táján pedig a *Sepsiszentgyörgyi kéziratban* ott találjuk a magyar táncdallamok mellett Telemann szerzeményeit is... A fentieket természetesen nem a Kunstmusik-felfogás ellenében fogalmaztam meg. Tény azonban, hogy a közép-európai zenei kölcsönhatásokhoz könnyebben juthatunk el a régebbi, nem színpadra szánt repertoár segítségével.

Egy legalább tíz éve dédelgetett álom valósult meg az idei fesztiválon, amikor az európai régizenélés Nesztora, a bécsi *René Clemencic* elfogadta a meghívást, s a *Clemencic Consort* élén kétrészes hangversenyt adott. Az 1928-ban született muzsikus és zene-tudós pályája jól példázza, hányféle úton lehet közelíteni a régi muzsikához. Habitusaiban szlovén, isztriai, morva és lengyel őseinek hatása ötvöződik a bécsi derűvel és nyitottsággal. A középkori, reneszánsz és barokk furulyaféléken túl klavichordon, csembalón és regálon játszik. Koncertsorozataival meghatározó alakja a *Gesellschaft der Musikfreunde in Wien* munkájának. Barokk zeneművek karmestereként és zeneszerzőként is nagy sikereket aratott.

Túlzás nélkül állíthatom, hogy René Clemencic nélkül egyszerűen nem lenne modern régizenélés: ötvözni tudta a tudományos, filológiai háttér alaposágát

© CCJH

(ne feledjük: ő írta a *Carmina Burana*-kiadás zenei jegyzeteit!) az előadói szabadsággal és kreativitással. A középkori zene ritkán játszott emlékeit elsőként emelte színpadra, egyúttal lemezfelvételeket is készített belőlük. A *Carmina Burana*, a *Cantigas de Santa Maria*, a *Dániel-játék*, a *Róka-regény* és a *Szamár-ünnep*, valamint a trubadúrénekek felvételei máig etalonként szolgálnak. A nyugati régizenészek közül elsőként (sajnos, követők nélkül) vállalta fel a magyar és kelet-európai művek tolmácsolását. Már az 1970-es években lemezt készített a *Vietórisz*- és a *Kájoni-kódex* dallamaiból, melyek a XVII. századi Felvidék és Erdély zenei sokféleségét érzékeltetik.

Legmerészebb tettének azonban magát a nemzetek feletti zenekar megszervezését tarthatjuk. A *Clemencic Consort* 1966-ban alakult, s tagjai között hamarosan ott üdvözölhetjük *L. Kecskés András* lantost, *Kuncz László* énekest, az 1980-as évektől pedig *Kobzos Kiss Tamás* énekmondót. Az Alleskönnernek számító René Clemencic mellett valóban nemzetközi csapat alakult ki: svájci, holland és spanyol énekesek, osztrák és görög vonósok, cseh dudás, perzsa *tombak*- és *szantur*-játékos és így tovább. A közös, improvizatív alapú zenélés kétségkívül meghálálta magát, a tagok saját társulatainak (*Kecskés együttes*, *Rožmberk Consort*, *Bella Musica* stb.) stílusára is hatással volt. Másrészt sokan máig meghatottan mesélik „Clemi” egykori küzdelmeit a magyar kollégák vízumaiért, a hatóságok megnyugtatósáért, s azt, hogy mennyire szívesen jött közreműködőként *Kecskésék Régi török zene Európában* című lemezére (1984).

A csíkszeredai koncert a fenti élmények ötvözetét adta. Az első félidőben középkori muzsikát hallhattunk (trubadúrénekek, Minnesang, cantigák, a *Carmina Burana* dalai), a másodikban pedig a XVI–XVII. század kelet-európai zenéjéből válogattak, elsősorban magyar, osztrák és török dallamokat. Az együttesben egyszerre több nemzetiség lépett színpadra. A „nagy öregek”,

A Clemencic Consort

René Clemencic, a 72 éves, páratlan színészi tehetségű *René Zosso*, a mély hangú osztrák énekmondó, *Eberhard Kummer*, magyar barátjuk, *Kobzos Kiss Tamás*, az iskolateremtő *L. Kecskés András* mellett két Clemencic-tanítvány, *Michael Posch* (furulyák) és *Thomas Wimmer* (fidula, nagybögő) is fellépett; ők már az új irányzat képviselői, az *Oni Wytars* és az *Unicorn* együttesek tagjai. Nem hallgathatom el személyes meghatottságomat sem, hiszen zenekarunk, a *Musica Historica* kiváló ütőhangszerese, *Kasza Roland* ezen a koncerten debütált Clemencicékkal. A hangverseny sikeréhez egyetlen adalék: egy héttel később már az alternatív videófelvételeket közreadó YouTube honlapon is megtaláljuk.

A fesztivál kereteibe a keleti kultúrák régi muzsikája is beletartozik. Sokéves hagyomány folytatódott például a török *Erdal Şalikoğlu*, *Kobzos Kiss Tamás* és a budapesti *Canlar* együttes közös koncertjével. Az orvosként dolgozó isztambuli énekmondó 16 éve él a magyar kultúra vonzásában, tökéletesen beszél, mi több:

René Clemencic, Michael Posch, Eberhard Kummer, René Zosso, L. Kecskés András

Kobzos Kiss Tamás és a Canlar együttes

énekli nyelvünket, s mindent megtesz a történelmi előítéletek feloldása érdekében. A török *aşık*-költészet párhuzamosan fejlődött a nyugat-európai irodalmakkal, archaikus előadása, a hosszú nyakú lanttal, *bağlamával* kísért ének mégis más felfogást tükröz. Míg Dante a Pokol, a Purgatórium és a Menny zsúfolt világában keresi az utat, megrázó és felemelő víziókat festve kárhözatról és üdvözülésről, addig török kortársa, *Yunus Emre* (1240 k.–1320 k.) az emberi lelkek összetartozását, a szeretettel, barátsággal megtett és megteendő utat énekli meg, békét hirdetve az iszlám és más vallások között. Misztikus versei máig a török irodalom csúcsaihoz tartoznak, s mind a derviskolostorokban, mind világi színpadokon sokan éneklük őket. Nemrég jelent meg egy CD *Gel gör beni aşk neyledi – Lásd, mit mivel a szerelem* címmel, melyen Yunus énekei törökül és magyar fordításban hangzanak el (a *Török–magyar zenehíd* c. sorozat részeként). Koncertváltozatán, a Mikó-vár bástyatermében bensőséges, meditatív, ugyanakkor teljesen közérthető üzenetként hallgattuk több százan a középkori török költő énekeit. Néhány verse ráadásul olyan vándormetaforákra épül, amelyek a magyar folklórban is gyakoriak, mint például a *bánatot őrlő malom* képe, melyhez Kobzos Kiss Tamás egy erdélyi népdalt párosított Bartók gyűjtéséből. Bartók egyébként komoly kutatásokat szentelt annak, hogy tisztázza népzeneink török kapcsolatait. A hangszerkíséretet a két *bağlama* vagy *saz* mellett *lafta* (lant-hangszer), *ney* (szélénfúvó nádfuvola) *tombak*, *def* és egyéb ütőhangszerek alkották. A *Sudár Balázs* vezetésével működő Canlar ('lelkek') együttes érzékenyen követte mind a török, mind a magyar zenei és nyelvi hagyomány szempontjait.

Szintén a keleti és nyugati muzsika ötvözésére vállalkozott a csehországi *Kvinterna* együttes, akik másodízben léptek fel Csíkszeredában. Műsorukban a középkori szefárd zsidó zene közismert emlékeit, az összefoglalóan *románc*nak nevezett szerelmi dalokat mutatták be. Ezek többnyire keleties, egyszólamú darabok, melyek szabad kezét adnak az előadónak. Ha saját zenekarunkat részben a Clemencic-iskola közvetett tanítványának nevezhetem, rajtuk sokkal inkább *Jordi Savall* és az *Hespèrion XXI* hatását érzem. A világhírű katalán zenei műhely az elsők között tűzte műsorra ezeket a szefárd dalokat, s úgy érzem: mindazok, akik ezeket manapság játsszák, jelentősen kötődnek a nagy előd koncepciójához. A középkori misztikus zenében is jeleskedő, számtalan CD-vel rendelkező *Kvinterna* nagyon szerencsésen tartott egyensúlyt a hatás és az eredetiség között. Remek szólistájuk, *Hana Blochová* szép alt hangfekvésben, személyesen és meggyőzően énekelte a románcokat, a zenekar pedig alázattal, néha viszont elengedetten, szelíd játékosággal kísérte. A Savall-hatást egyébként a vonós hangszerek hiánya is tompította, az öttagú *Kvinterna*-ban (mely egy öthúros hangszerről kapta a nevét, vö. *kintorna*) elsősorban pengetősök: *psalterium*, *középkori hárfa*, *lant*, *cimbalom*, továbbá *furulyák*, *nádas hangszerek* és *dobok* adják a kíséretet. Számomra különösen néhány dal újszerű akkordkísérete volt izgalmas, mely a fémhúrok állandó zengésén is átderengett.

A Kvinterna együttes

Ezek a hangzásjegyek újból eszembe juttatják a kezdő kérdést: hol húzódnak a régizene határai? Egybeesnek-e a régi művek, a repertoár hatáiraival? Egyáltalán: összetartó erő-e az a bizonyos régiség, avagy inkább széttartó? Meglehet, hogy sosem fogunk tudni válaszolni ezekre. A feledésnél, a dallamok „borostyánkőbe fagyása”-nál, a csönd győzelménél viszont mindenképp többet ér a régi dallamok *bármilyen* újraélesztése. A többi már a hallgató dolga. ■